

PRAGMATİZM'DE HAKİKAT MEFHUMU

W. E. Heistermann, Berlin

Filozofik düşünüşün bugünkü durumu göz önüne getirilecek olursa, Pragmacılığın ortaya attığı şekliyle hakikat problemini eleştirici bir gözle ele almanın haklı ve yerinde bir uğraşma olduğu kolayca anlaşılır. Gerçekten de bugün felsefenin bir çok kollarında bilgi subjektifleşmiş, kendine öz bir bağlantı olan hakikat ise relativleşmiş görünüyor, çünkü bütün bugünkü felsefe akımlarının (existentialist akım da dahil) bilgi teorisi temelini - ama bilerek ama bilmiyerek - Pragmacılığın Gnoseolojisi teşkil etmektedir.

A: PRAGMACILIĞIN ANA -ÇİZGİLERİ :

1. *Vita activa* (pratik hayat) *vita contemplativa* (düşünce hayatı) nın bütün *modus*' larını temellendirir.

2. *Adequatio intellectus et rei* (akılla eşyanın çakışımı) sözünden bilinmesi istenenin Kendinde-olan-varlığının şöyle böyle bir tasavvura eriştiği anlaşılmaz; *adequatio* denince bundan o şeyin kavramıyla gerçeklik (realite) arasında gerçekten bir dokunuşma olduğu anlaşılır. Pozitif sonuç da kavramın, tasavvurun "doğruluğunu" sağlamlaştırır.

3. Böyle olunca da hakikat bir kavramın pratik sonuçlarından, instrumental bir değeri olmasından, bir iş başarmasından ibarettir.

4. Başarılı eylem insana memnunluk duygusu verdiği için, "hakikatin" hakikat olup olmadığı da böyle belli-belirsiz bir duygu unsuruna göre kestirilir.

5. Bir tasavvurun aksiyon alanında işe yaraması, eylem için faydalı olması sadece onun "hakikatini" sağlamlaştırmakla kalsa, sırf onun işeyarar olduğunu doğrulasa gene iyi; üstelik aksiyon "hakikati" yaratır, onu meydana getirir.- İşte bu noktada Pragmacılığın o tehlikeli, o kendine öz sınır-aşımı başlamakta, burada Pragmacılık bilgi-teorisi bakımından yanlış bir yola sapmaktadır. Çünkü böylece doğrulama (verification) teorisi artık doğruluğu aranan şeyin sağlamlaş-

tırılması teorisi olmaktan çıkıp-böyle olaydı doğrulamanın da diğer kriteriümlar arasında bir yakınlaşma ayracı olarak iyi bir manası olurdu - içinde duygu gibi, istem ve bilgi gibi çeşitli unsurlar taşıyan eylem motiflerine dayanılarak hakikatin meydana getirilmesi, imai edilmesi süreci haline geliyor.

6. Pragmacılığın hakikat teorisini belli eden ana-çizgiler şunlardır: Hakikat demek, verimli olan, hayata yarayan, insanda memnuluk duygusu uyandıran şey demektir. Bir şeyin "hakikati" onun işe-yaramasıdır, hakikat pratik sonuçlarından belli olur. Sonunda hakikatla, onun verimli olduğunu gösteren, böylece de onu meydana getiren doğrulama süreci aynı manaya gelmektedir. Hakikat faydalıdır, onun için bir araç değeri taşır. Hakikatin özü birer işgören varlık olmak bakımından bizim için taşıdığı manada tükenir, bunun dışında onun kendinde hiç bir manası yoktur. Bundan ötürü hakikatin özü sadece bir iş görmesinden, bir "şeye" yaramasından ibarettir. Bu "şey" ise kişinin yahut toplumun bileceği şeydir. Onun için hakikat daima "değişebilen" bir şey olarak kalır. Bu da keyfebağlı subjektivism, fonksiyonalizm, relativizm demektir.

B. PRAGMACILIĞIN ELEŞTİRİLMESİ :

Pragmacılık bilgi olayının kendibaşmalığını ortadan kaldırıyor. Hakikat başarılı eylemle birlikte nasılsa ortaya çıkan bir veri oluyor ki burada hakikat ne zaruridir ne de tesadüfi, sadece fonksiyonel olup yerine göre değişen bir şeydir.

1. Pragmacılık adım başında bir *metabasis eis allo genos* (bir türden başka türe atlama) yapmaktadır. Bilme ile eylem başka başka akt tipleridir. Eylem çokkatlı olup içinde duyu, duygu, istem ve bilme unsurları bulundurur. Buna karşılık bilme oldukça tekkatlı ve otonomdur. Bilgisiz eylem olmaz ama eylemsiz bilgi olabilir. Eylem, bir bilgi aktıyla seçilip ayrılmış erekların gerçekleştirilmesi demektir. Bu gerçekleşme, gerçekleştirme araçlarının iyice bilinmelerine bağlıdır. Ancak böyle bir bilgi olduğu zaman pratik bir başarı elde edilebilir, böyle bir başarıyı önceden kestirmek mümkün olur. Şu halde hakikat başarılı işin sonucu değil, daha çok onun şartıdır.

2. Pragmacılığın doğrulama (verification) süreci hakikati "meydana getimez", olsa olsa sadece onu sağlamlaştırabilir. Burada da

bilim-teorisinde sık sık ortaya çıkan yanlış bir kanıyla karşılaşırız. Gerçekten de bazılarında göre: bir şey temellendirilebildiği için doğrudur. Oysaki tam tersi: asıl bir şey doğru olduğu için temellendirilebilir. Yalnız bunun böyle olması kimseyi temellendirme yükümünden kurtarmaz tabii, çünkü hakikat ancak bu temellendirme sayesinde subjektifliğin örtülerinden sıyrılır, ancak bu sayede o başkalarına bildirilebilir, yani intersubjektif hale gelir.

3. Hakikatin pratikte verimli olması hakikat için açık ve kesin bir kriterium değildir. Yanlışlar da verimli olabilirler, hem de verimli olduklarını başarılı işlerle belgeliyebilirler. Ama verimlidirler diye gene de hakikat olmaları gerekmez. Hem insan her hangi bir ahlâk değerinin çağrısı ve önderliği altında eylemlerinde başarısızlığa uğrasa bile, bu başarısızlık hiç bir şekilde o değer hakikatına, o değer geçerliğine tesir etmez. Gerçi pratik sonuçlar bir tasavvurun hakikatini sağlamlaştırabilirler, ama böyle bir sağlamlaştırmağa mutaç değildirler.

4. Bilgiyi başarılı iş değil, asıl başarısızlık genişletir, zenginleştirir. Başarısızlığa uğrayan kişi bunun sebeplerini araştırmak zorunda kalır. Başarısızlık bilgi sürecini durup kalmaktan alıkor. Başarısızlık insanda uyardığı soru sorma huzursuzluğu sayesinde bilme alanında ilerlemeğe, böylece hakikati ileri götürmeğe gizlice önayak olur. Çünkü hakikat ancak dünyayı bize kendinde olduğu gibi tanıttığı gün eksiksiz demektir, tam demektir. Ancak kendinde - var - olan bizim için - olan haline geldiği an, kavram bir bilgi haline gelmiş demektir.

5. İnsanın eyleyen (pratik) bir varlık anlamında dünyayla olan bağlantısı, bilgi bakımından olan bağlantısından *toto coelo* (büsbütün) ayrıdır. Eylemde dünya değiştirilir, yeni varlık kazanır, burada varlık bilinç tarafından belirlenir. Bilmede ise bilen dünyayı değiştirmeden onu kavramak ister. Bilmek-için-bilmede bilinmesi istenen şeyi değiştiren bütün unsurlar bile bile, hem de metotlu bir şekilde birer yanılma kaynağı diye ortadan kaldırılır. Bilme bilinmesi istenen şeyi belirlemez, asıl onun tarafından belirlenir, yoksa yanılma dediğimiz olay kendini gösterir.

6. Pragmacılığın hakikat probleminde eyleme bu derece aşırı bir önem vermesine, *vita activa*'yı hiç eleştirme yapmaksızın *vita contemplativa* ile karıştırıvermiş olmasına sebep, her şeyi ayırım gözetmeden

yanlış anlaşılmiş olan pratik açısından görmüş olmasıdır. Tabii bunun da bir takım sebepleri olsa gerek, yalnız bu sebepleri Teori alanında değil, bunun dışında kalan dünya-görüşü alanlarında aramak doğru olur. Bu arada dini motiflerin de bir rolü var gibi. Dünyanın teleolojik (ereкли) bir yapısı olduğu, yani Varlığın da olayların da bir ilkyapar tarafından planlı bir şekilde belli bazı ereklere göre düzenlenmiş olduğu düşüncesinde (dini) inancın etkisini sezme mümkün. Bu bakımdan başarılı eylem, bu dini ve metafizik görüşü de desteklediği için mutlaka doğru olmak gerekir.

7. İş niyetin hakikati değil, onun gerçekliğidir. Bilginin hakikati *sui generis* (kendine öz) bir bağlantıdır, oysaki niyetin hakikati kendisine temellik eden bilgiye dayanır..

8. Pragmacılık atlama yapmadan doğru ve yanlış kavramlarını faydalı ve zararlı kavramlarından kalkarak elde edemez..

SONUÇ : Nicolai Hartmann'ın felsefe probleminin sürekliliğine ve otonomisine dikkatten doğmuş olan felsefesi günümüzün felsefe hayatında hüküm süren karışıklığı ve subjektivist keyfiliği durdurmak bakımından sağlam bir temel teşkil etmektedir. Olayların bilenden bağımsızlığına, kendibaşmalığına derin bir saygıyla işe başlayan tabakalı bir varlık-bilim (REGIONALE ONTOLOGIE) fikri her türlü yanıltıcı *metabasis*'i ortadan kaldırdıktan başka, daha ağır başlı bir düşünüşe, "şeyin kanununu kavramak"tan başka hiç bir pratik mana taşımayan bir düşünüş tarzına yol açmaktadır.

Çeviren : Hüseyin Batu